

راهکار های اخلاقی برای بهبود روابط در بین خویشاوندان از نظر قرآن و روایات

فاطمه قربانی¹

چکیده:

انسان ها ذاتا و فطرتا موجوداتی اجتماعی هستند که با ارتباط با یکدیگر بسیاری از نیاز های مادی و معنوی یکدیگر را برطرف می کنند . یکی از این موارد ارتباط با دیگران ، ارتباط با خویشان و نزدیکان است. قرآن دین مهربانی و دوستی هاست لذا خداوند در آیاتی به ارتباط با خویشان تاکید دارد و این مسئله از مهم ترین مسائل اخلاقی در دین محسوب می شود که در روایات نیز به صله رحم و ارتباط با خویشان اشاره شده است. اما به مرور و با گذشت سال ها، تغییر در سبک زندگی و نفوذ برخی از اندیشه های غربی منجر به بریدن این روابط و در برخی از موارد ایجاد کدورت میان بستگان شده است که ریشه بسیاری از این اختلافات به نوع برخورد و اخلاق اجتماعی افراد با یکدیگر باز می گردد. از این رو برای بهتر شدن روابط نیاز به راهکار هایی است که با تکیه بر آموزه های دینی ما باشد . حال سوالی مطرح می شود که راهکار های اخلاقی برای بهبود روابط در بین خویشاوندان از نظر قرآن و روایات چیست؟ نویسندگان با استفاده از روش کتابخانه ای و به شیوه توصیفی و تحلیلی با هدف بهبود روابط میان خویشاوندان به این مسئله پاسخ می دهد که در متون اسلامی رعایت عفاف و حیا سبب ایجاد امنیت در افراد شده لذا در بهبود روابط بسیار موثر است . ساده زیستی و مهربانی موجب صمیمیت میان افراد می شود و از برقراری یک رقابت ناسالم جلوگیری می کند. روابطی پایدار و ماندگار هستند که از دروغ و ریا به دور باشند از طرفی حفظ حریم و احترام متقابل و پرهیز از دخالت بی جا و کنجکاوی این صمیمیت را افزایش می دهد و روابط به یک پایداری و ثبات می رسند

کلید واژه: اخلاق، صله رحم، صداقت، تزویر و ریا

1- طلبه سال آخر سطح دوم حوزه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) قائم شهر

۱. مقدمه:

داشتن یک رابطه سالم در محیط خویشاوندان علاوه بر این که نوعی شادابی و نشاط را به همراه دارد سبب رونق زندگی افراد نیز می شود. از نظر دین مبین اسلام، حفظ و استمرار روابط خویشاوندی جزئی از دستورات الهی است که بار مسئولیت آنها، هم ردیف با پاسداشت حرمت الهی دانسته شده است. از سخنان و سیره اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) چنین بر می آید که با توصیه به رعایت اخلاق اسلامی در روابط خویشاوندی مانع از وقوع ناسازگاری و دشمنی در میان خویشاوندان هستند؛ چرا که قطع رحم و بریدن از خویشان، نوعی اظهار دشمنی و جدایی از طایفه و فامیل است که همین امر به تنهایی کافی است تا زمینه تفرقه و چنددستگی در میان افراد جامعه را فراهم آورد. در تحقیقات انجام شده در مقاله (معاشرت با خویشان و نیکی به آنان) به مسئله صله رحم در قرآن و اهمیت نیکی کردن به خویشان را بیان می کند و با ذکر برخی از آیات به اهمیت این روابط اشاره دارد. در کتاب (الاخلاق) به مسئله صداقت در روابط اجتماعی به ویژه رابطه با خویشان اشاره دارد و ریا و دروغ را عامل اصلی کم رنگ شدن روابط می داند. هدف نویسنده در این پژوهش بیان راهکار هایی برای بهبود روابط اجتماعی به ویژه در میان خویشاوندان است.

۲. مفهوم شناسی:

۲.۱. اخلاق:

کلمه «اخلاق» جمع خلق و به معنای نیرو و سرنوشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیر ظاهر قابل درک است. در مقابل، خلق به شکل و صورت محسوس و قابل درک با چشم ظاهر گفته می‌شود.^۱ اصطلاح «اخلاق» در متون اخلاقی و استعمالات عرفی به سه معنا به کار می‌رود: ۱. غرایز و ملکات و صفات روحی و باطنی که در انسان است اخلاق نامیده می‌شود. ۲. اعمال و رفتاری که از این خلقیات ناشی گردد نیز اخلاق و یا رفتار اخلاقی گفته می‌شود. ۳. در برخی موارد «اخلاق به رفتار پسندیده یا حالت نفسانی خوب اطلاق می‌شود که بنا بر این استعمال معنای محدودتری به خود می‌گیرد»^۲.

علم اخلاق، علمی است که صفات نفسانی خوب و بد و اعمال و رفتار اختیاری متناسب با آن‌ها را معرفی می‌کند و شیوه تحصیل صفات نفسانی خوب و انجام اعمال پسندیده و دوری از صفات نفسانی بد و اعمال ناپسند را نشان می‌دهد.^۳ بر اساس این تعریف، علم اخلاق علاوه بر گفتگو از صفات نفسانی خوب و بد، از اعمال و رفتار متناسب با آن‌ها نیز بحث می‌کند، و هم‌چنان راه کارهای رسیدن به فضیلت‌ها و دوری از رذیلت‌ها را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد. علم اخلاق از ارزش‌مندترین و ضروری‌ترین علوم است که انسان به آن‌ها نیازمند است.

۲.۲. صله رحم:

صله -رحم از دو واژه صله و رحم تشکیل شده است؛ معنای لغوی صله از ماده "وصل" به معنای پیوستن بوده و پیوند کردن دو چیز را می‌گویند و معنای لغوی رحم، زهدان به معنی جای کودک در شکم مادر را گویند معنای اصطلاحی صله رحم، اتحاد خویشاوندان و اقوام و دیدار خویشاوندان است. در شرع مقدس اسلام و آیات و روایات، معنای خاصی برای رحم ذکر نشده است. از اینجا می‌فهمیم که این کلمه نیز مانند سایر کلمات، حمل بر معنای عرفی متداول می‌شود. ارحام را به معنای خویشان و بستگان می‌دانند.

۱. راغب اصفهانی، معجم مفردات الفاظ القرآن، ص ۱۵۹.

۲. مصباح یزدی، فلسفه اخلاق، ص ۱۹ تا ۲۲.

۳. ابن مسکویه، تهذیب الاخلاق و طهارة الاعراق، ص ۲۷.

۳-۲. صداقت :

صداقت از ریشه صدق است که صدق بر قوت و استواری در چیزی، اعم از گفتار دلالت می‌کند و به معنای راستی و راست گفتن است.^۱ ضد آن کذب، به معنای خبردادن از چیزی به خلاف واقع و انصراف از حق می‌باشد.^۲

صدق در اصطلاح اخلاقی به معنای راستی در گفتار و کردار است.^۳ امام خمینی صدق را در اصطلاح اخلاقی راستی در گفتار و غیر گفتار مانند نیت، اراده، اعمال و مقامات معنوی است^۴ و در اصطلاح عارفان، صفتی نفسانی است که ستون همه کارها و قوام همه صفات به آن است، به گونه‌ای که ظاهر و باطن موافق یکدیگر شوند و گفتار هماهنگ با نیت و کردار همسو با احوال باشد.^۵ صدق در اصطلاح منطقی مطابقت حکم یا خبر با واقع است امام خمینی صدق را یکی از ملاک‌های امتیاز افراد در جامعه اسلامی و صداقت در کار را عامل به نتیجه رسیدن آن و برطرف شدن مشکلات دولت و ملت می‌داند.^۶

۴-۲. تزویر و ریا :

ریا از ریشه «رأی» به این معنی است، که شخص کاری را به انگیزه جلب توجه مردم انجام دهد به معنای در منظر و دید قرار دادن نیر می‌باشد.^۷

این واژه در اصطلاح عبارت است از نشان دادن و وانمود کردن چیزی از اعمال حسنه یا خصال پسندیده یا عقاید حقه است به مردم، برای منزلت پیدا کردن در قلوب آنها و اشتها پیدا کردن پیش آنها به خوبی و

۱. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ۳۳۹

۲. طریحی، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۱۵۷

۳. غزالی، کیمیای سعادت، ج ۲، ۴۷۷

۴. خمینی، چهل حدیث، ص ۴۷۳

۵. کاشانی، مصباح الهدایة و مفتاح الکفایه، ص ۳۴۴

۶. فارابی، المنطقیات للفارابی، ج ۱، ۳۵۰

۷. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۴۷۳

صحت و امانت و دیانت بدون قصد صحیح الهی^۱. این واژه در اصطلاح عرفانی به معنای این است که در انجام اعمال و عبادات ظاهری و باطنی، نظر به خلق داشته باشد^۲

واژه «ریا» در قرآن پنج مرتبه تکرار شده است که سه مرتبه به صورت مصدر و دو بار به صورت فعلی و معنای آمده است که آن به همان معنای اصطلاحی منظور می شود. «ریا» در قرآن و روایات مورد نکوهش قرار گرفته و در حد شرک معرفی شده است.

تزویر از جمله واژگانی است که در زبان عربی و فارسی دو معنای متفاوت از هم دارد. تزویر در فارسی در لغت به معنای آراستن و بر پای داشتن چیزی را و راست و نیکو کردن آن، فریب کردن و تزیین دروغ، فریب و مکر و دروغ و دورویی و نفاق و غدر و حيله و ريو است^۳. تزویر در زبان عربی به معنای پرشدن چینه دان پرنده، تکریم زائر به وسیله مزور، و نیز آماده شدن برای سخنرانی است^۴.

غالباً این دو واژه مترادف با یکدیگر به کار می رود و از نظر معنایی و اصطلاحی در میان عوام کاربرد یکسانی پیدا می کند.

برای بهبود روابط در بین خویشان و ایجاد نوعی صمیمیت رعایت برخی از موارد لازم و ضروری است که مهم ترین این موارد حفظ و رعایت اصول اخلاقی است لذا برخی از مهم ترین راهکارهای اخلاقی برای بهبود روابط عبارتند از:

۳. داشتن عفت و پاکدامنی و پرهیز از لهو و لعب

یکی از بهترین و مهم راه ها برای حفظ و بهبود روابط خانوادگی تقویت درست اخلاق و ارزش های اخلاقی و توجه به عفت و حیا و غیرت است. چرا که توجه و مراقبت درست و ارزشمند از ناموس، با نگاه درست تربیتی بنیان های خانواده را حفظ نموده و از آسیب های جامعه امروز که ناشی از روابط نامناسب و بی بند و باری است، زنان و دختران را مصون می دارد و نوعی امنیت را برای تمام افراد جامعه و خانواده به همراه خواهد داشت.

۱. خمینی، شرح چهل حدیث، ص ۳۵

۲. خمینی، دیوان امام، ص ۳۳۴

۳. دهخدا، لغت نامه، جلد ۲، ص ۲۱۴

۴. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۴۵۳

مردم فطرتاً به عدل و احسان گرایش دارند و از فحشا و منکر متنفرند، لیکن وسوسه‌ها و غرایز موجب غفلت او می‌باشند که باید با تذکر آنان را متذکر نمود احیای اصول سه گانه عدل و احسان و ایتاء ذی القربی و مبارزه با انحرافات سه گانه فحشاء و منکر و بغی در سطح جهانی، کافی است که دنیایی آباد و آرام و خالی از هر گونه بدبختی و فساد بسازد.^۱

قرآن در گزارش های متعددی بیان می کند از بنی اسرائیل برای احسان و نیکوکاری در حق خویشان پیمان و عهد گرفته و آنان را به سبب ترک احسان به خویشاوندان سرزنش نموده است. توجه به این نکته مهم در سبک زندگی اسلامی لازم است که همه رفتارها باید تابع خشنودی و سخط خداوند باشد. بر این اساس، خداوند از مومنان می خواهد در ترجیح خویشاوندان بر دیگران در محبت که امری عاطفی و فطری است، محبت و علاقه خویشاوندی بر علاقه به خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) مقدم نشود و اجازه ندهند عواطف و احساسات خویشی بر ایشان چنان چیره شود که خداوند و جهاد در راه خدا را ترک کنند و به مبارزه با خویشان کافر نپردازند؛ زیرا برتری و ترجیح دادن محبت خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نشانه ای از ایمان شخص است و کسی که محبت به خویشان خود را بر محبت به خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) ترجیح دهد، از ایمان تهی است.^۲

سلام کردن، تامین غذایی یتیم خویشاوند، آسان گیری در مطالبات در رفتار با خویشاوندان، کمک به رفع تنگدستی خویشان در حد توان، احوالپرسی و دعا در حق خویشان از جمله مصادیق محبت کردن به خویشان و نزدیکان است. صبر و بردباری نیز از جمله مصادیق مهربانی است. بردباری در برابر برخی سبک سری در رفتارهای خویشاوندان که ممکن است سبب آزار و دامنگیر شدن مشکلات شود که توصیه به صبوری و گاه نصیحت شده است.

در فرهنگ اسلامی به عیادت از بیمار بسیار سفارش شده است. بیمار اگر خویشاوند باشد، بر اساس اهمیت رابطه با این گروه، عیادت از بیمارشان نیز اهمیت بیشتری خواهد داشت. از امام علی (علیه السلام) نقل شده است: «از بیماران عشیره ات عیادت کن».^۳

نتیجه:

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۵۹۳

۲. قرائتی، تفسیر نور، ج ۴، ص ۵۷۱

۳. حرانی؛ تحف العقول، ص ۸۷

برای خروج از بحران تغییرات در آداب و سبک زندگی ایرانی و اسلامی و داشتن رابطه مفید با خویشاوندان تکیه بر قرآن و روایات بسیار مهم و موثر است. در قرآن و روایات تاکید شده است که رعایت عفاف و حیا که سبب ایجاد امنیت و در محیط خانوادگی می شود و رعایت آن تنها مختص به زنان نیست و خداوند مردان را نیز به این امر مهم دعوت می کند از طرفی عدم حضور در مجالس لهو و لعب به منظور افزایش امنیت و حفظ کرامت برای انسان می شود. ساده زیستی و پرهیز از تجملات سبب رونق زندگی انسان ها می شود و علاوه بر آن از ایجاد رقابت ناسالم و ایجاد حس حسادت جلوگیری می کند مهربانی و خوش رفتاری و حتی یک احوال پرسی ساده می تواند میزان الفت و دوستی ها را میان افراد بیشتر کند لذا برای بهبود با خویشان نیکی کردن بسیار موثر است. حفظ حریم و احترام متقابل و پرهیز از دخالت بی جا و کنجکاوی از مهم ترین راه های بهبود روابط خانوادگی است. روابطی پایدار و ماندگار هستند که از دروغ و ریا به دور باشند.

منابع:

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، محقق: عبد السلام محمد هارون، قم، مکتب اعلام اسلامی، جلد ۳، ۱۴۰۴

۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، مترجم: صادق حسن زاده، قم، آل علی (علیه السلام)، ۱۳۸۲

۳. ابن مسکویه، احمد بن محمد، تهذیب الاخلاق و طهارة الاعراق، بی جا، طلیعة النور، ۱۴۲۶

۴. احمد بن فارس ابن فارس ، معجم مقائیس اللغة، تحقیق : عبدالسلام محمد هارون، بیروت : دارالفکر ، ج ۲، ۱۳۵۸
۵. الهامی نیا، علی اصغر، مقدس نیا، وفا، اخلاق اقتصادی، تهران، اداره آموزشهای عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ۱۳۷۶
۶. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: سید مهدی رجائی، قم، دارالکتب اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰
۷. خمینی، روح الله ، دیوان امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ، چاپ ۴۶، ۱۳۸۵
۸.شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶
۹.چهل حدیث، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۶۸
۱۰. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۱، ۱۳۷۷
۱۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۳، ۱۳۷۷
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دمشق: دارالقلم؛ ۱۴۱۶
۱۳. سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه (سمت)، چاپ هجدهم، ۱۳۹۹
۱۴. شبر، سید عبدالله ، الاخلاق، مترجمان: صادق حسن زاده، حسین حسن زاده، قم، آل علی (ع)، چاپ دوم، ۱۳۹۲
۱۵. شرف الدین، سیدحسین ، سرگرمی و لهو در قرآن کریم، شیعه شناسی ، دوره ۱۲، شماره ۴۸ - شماره پیاپی ۴۸، ۱۳۹۳

۱۶. شریفی، عنایت الله، لطفی، مهرعلی، سبک زندگی خانوادگی در قرآن و سنت پیشوایان معصوم (ع)، مجله معارف قرآنی، دوره ۴، شماره ۱۴ - شماره پیاپی ۱۳۹۲، ۱۴
۱۷. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، جلد ۴، ۱۳۶۳
۱۸.، تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، جلد ۱۴، ۱۳۶۳
۱۹.، تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، جلد ۱۵، ۱۳۶۳
۲۰. طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، تحقیق احمد الحسینی، تهران: مرتضوی، جلد ۲، ۱۳۶۲
۲۱. غزالی، محمد، کیمیای سعادت، تهران، انتشارات فردوس، جلد ۲، ۱۳۹۶
۲۲. فارابی، محمد بن محمد، المنطقیات للفارابی، مصحح: محمد تقی دانش پژوه، قم، کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، جلد ۱، ۱۴۰۸.
۲۳. فرج اللهی، فرج الله، آداب معاشرت (معاشرت با خویشان و نیکی به آنان)، ماهنامه مکتب اسلام، شماره ۵، ۱۳۸۳
۲۴. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، جلد ۴، ۱۳۸۳
۲۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، جلد ۵، ۱۳۸۳

۲۶. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، جلد ۷، ۱۳۸۳

۲۷. کاشانی، عزالدین محمود، مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه، تهران، شرکت نشر هما، ۱۳۶۷

۲۸. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، قم، دارالکتب الاسلامیه، جلد ۷۱، ۱۴۰۳

۲۹. مصباح یزدی، محمدتقی، معارف قرآن (خداشناسی)، چاپ پنجم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۴

۳۰.، فلسفه اخلاق، تهران، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ سوم، ۱۳۹۴.

۳۱. مطهری، مرتضی، مساله حجاب، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۸

۳۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تنظیم احمد علی بابایی، تهران: دارالکتب اسلامی، جلد ۲، ۱۳۸۶